

Азаренкова Г. М., Борисенко І. І., Головка О. Г.

Економіка праці та соціально-трудова відносини

Навчальний посібник

**Львів
“Новий Світ – 2000”
2020**

УДК 331
ББК 65.24
А 35

Розповсюдження та тиражування без офіційного дозволу видавництва заборонено.

*Гриф надано Міністерством освіти і науки України
(Лист № 3 ВЗ/9743 від 32.01.2013 р.)*

Рецензенти:

Тимофєєв В. М. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічного аналізу та обліку Національного технічного університету ХПІ;

Ушацкий С. А. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри організації та управління будівництвом Київського національного університету будівництва і архітектури;

Шевченко А.Ф. – доктор економічних наук, професор кафедри економічної теорії Полтавського університету споживчої кооперації України.

ISBN 978-966-418-180-5

А 35 Азаренкова Г. М., Борисенко І. І., Головка О. Г.

Економіка праці та соціально-трудові відносини: Навчальний посібник.
– Львів: Новий Світ – 2000, 2020. – 343 с.

За змістом посібник відповідає програмі нормативної навчальної дисципліни «Економіка праці та соціально-трудові відносини» для студентів, які навчаються за напрямом «Економіка і підприємництво». Навчальний посібник «Економіка праці та соціально-трудові відносини» містить лекційний матеріал, плани семінарських завдань, індивідуальні завдання, завдання для аудиторної роботи та для самостійної роботи. В кожній темі зазначено ключові терміни, тестові завдання та структурно-логічні схеми що застосовуються при викладанні теми і надається перелік рекомендованих джерел інформації.

Даний посібник розрахований на студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів, аспірантів, викладачів, науковців.

**УДК 331
ББК 65.24
А 35**

© Г. М. Азаренкова, І. І. Борисенко,
О. Г. Головка, 2020
© “Новий Світ – 2000”, 2020

ISBN 978-966-418-180-5

Зміст

Передмова	6
Тема 1. Об'єкт, предмет і завдання дисципліни.....	9
1.1. Праця як об'єкт вивчення дисципліни «Економіка праці та соціально-трудова відносина»	9
1.2. Формування і розвиток предмета дисципліни «Економіка праці та соціально-трудова відносина».....	13
1.3. Завдання дисципліни «Економіка праці та соціально-трудова відносина»	15
Навчальний тренінг	16
Література	18
Тема 2. Трудові ресурси і трудовий потенціал суспільства.....	20
2.1. Характеристика населення.....	20
2.2. Трудові ресурси як соціально-економічна категорія	27
2.3. Трудовий потенціал: сутність, показники, структура.....	29
Навчальний тренінг	34
Література	44
Тема 3. Соціально-трудова відносина як система.....	47
3.1. Система соціально-трудова відносин	47
3.2. Розвиток соціально-трудова відносин	53
Навчальний тренінг	58
Література	67
Тема 4. Соціальне партнерство	69
4.1. Поняття соціального партнерства	69
4.2. Суб'єкти соціального партнерства	71
Навчальний тренінг	74
Література	83
Тема 5. Ринок праці та його регулювання	85
5.1. Сутність ринку праці, його сегментація та інфраструктура	85
5.2. Попит та пропозиція на ринку праці.....	89
5.3. Вартість і ціна послуг робочої сили	94
5.4. Державне регулювання ринку праці	98
Навчальний тренінг	101
Література	109
Тема 6. Соціально-трудова відносина зайнятості.....	111
6.1. Форми і види зайнятості.....	111

6.2. Суть і фази ділового циклу. Закон Оукена.....	115
6.3. Державні гарантії в сфері зайнятості.....	118
Навчальний тренінг	122
Література.....	131
Тема 7. Організація і нормування праці	134
7.1. Поняття, зміст і завдання організації праці.....	134
7.2. Поділ і кооперування праці.....	138
7.3. Організація робочих місць.....	140
7.4. Трудовий процес і його раціоналізація.....	142
7.5. Умови праці і фактори їх формування.....	144
7.6. Сутність нормування праці, види норм та методів нормування праці.....	146
Навчальний тренінг	152
Література.....	160
Тема 8. Продуктивність і ефективність праці.....	162
8.1. Ефективність праці.....	162
8.2. Значення продуктивності для розвитку економіки.....	167
8.3. Показники і методи вимірювання продуктивності праці.....	169
Навчальний тренінг	176
Література.....	184
Тема 9. Політика доходів і оплата праці.....	186
9.1. Рівень життя і доходів населення.....	186
9.2. Заробітна плата в економічній системі.....	190
Навчальний тренінг	207
Література.....	217
Тема 10. Планування праці.....	220
10.1. Сутність та значення планування.....	220
10.2. Планування праці і управління людськими ресурсами.....	222
10.3. Планування фонду заробітної плати.....	228
Навчальний тренінг	233
Література.....	241
Тема 11. Аналіз, звітність і аудит у сфері праці.....	243
11.1. Аналіз стану трудових ресурсів і забезпеченості ними підприємства.....	243
11.2. Аналіз використання робочого часу.....	246
11.3. Аналіз продуктивності праці	248

11.4. Поняття аудиту, елементи і методики аудиту	250
11.5. Звіт з праці та звіт про використання робочого часу.....	255
Навчальний тренінг	258
Література	270
Тема 12. Моніторинг соціально-трудової сфери як інструмент регулювання й удосконалення соціально-трудових відносин.....	272
12.1. Поняття і завдання моніторингу соціально-трудової сфери.....	272
12.2. Сутність досліджень соціально-трудової сфери	276
Навчальний тренінг	279
Література	287
Тема 13. Міжнародна організація праці та її вплив на розвиток соціально-трудових відносин.....	288
13.1. Історія створення Міжнародної організації праці та її структура....	288
13.2. Трудова міграція населення	295
Навчальний тренінг	300
Література	308
Термінологічний словник.....	310
Відповіді до тестів.....	333
Відповіді до тверджень.....	335
Відповіді до заповнення порожніх клітин рисунків	336
Рекомендована література	340

Передмова

Сучасний етап розвитку економіки України вимагає трансформації підходів до вивчення дисципліни «Економіка праці та соціально-трудова відносина», розглядаючи працю і взаємини людей у процесі роботи в розвитку і динаміці. Вивчення та аналіз закономірностей організації, функціонування і результатів діяльності ринків праці, поведінки роботодавців і працівників у результаті впливу стимулів у вигляді заробітної плати, цін, прибутку, впливу негрошових факторів і державної політики на соціально-трудова відносина, дозволяє сформулювати концепцію поведінки в сфері праці й об'єктивно правильний світогляд фахівця.

Праця є основою існування людини, визначає її місце в суспільстві, служить однією з найважливіших форм самовираження і самоактуалізації, тому вона повинна бути організована таким чином, щоб адекватно відображати ці особливості людини, забезпечувати відповідну за розміром винагороду.

Особливості праці як об'єкта дослідження і вивчення полягають у тому, що, по-перше, праця – це доцільна діяльність людей із створення благ і послуг, яка повинна бути ефективною, раціональною, економічно організованою, по-друге, вона є однією з основних умов життєдіяльності не тільки окремого індивіда, а й усього суспільства в цілому, фактором функціонування будь-якої організації (підприємства); по-третє, вона не може розглядатися як товар, оскільки товаром є не вона сама, а послуга праці, і, нарешті, в процесі праці формується система соціально-трудова відносин, що складають стрижень суспільних відносин на рівні народного господарства, регіону, фірми й окремих індивідів.

У зв'язку з цим зростають вимоги, пропонувані до рівня підготовки майбутніх фінансистів, економістів, менеджерів.

Запропонована система завдань ставить за мету зрозуміти особливості праці як об'єкта дослідження і вивчення, трактування предмета і методу сучасної економіки праці та соціально-трудова відносин як науки, досить швидко й об'єктивно оцінити отримані знання. Процес розв'язання тестів і завдань покликаний навчити вільного оперування термінами та поняттями, сприяти розвитку логічного мислення.

Даний навчальний посібник розрахований саме на самостійну роботу студентів. Він подає матеріал в обсягах з 13 тем:

Тема 1. Об'єкт, предмет і завдання дисципліни.

Тема 2. Трудові ресурси і трудовий потенціал суспільства.

Тема 3. Соціально-трудові відносини як система.

Тема 4. Соціальне партнерство.

Тема 5. Ринок праці та його регулювання.

Тема 6. Соціально трудові відносини зайнятості.

Тема 7. Організація і нормування праці.

Тема 8. Продуктивність і ефективність праці.

Тема 9. Політика доходів і оплата праці.

Тема 10. Планування праці.

Тема 11. Аналіз, звітність і аудит у сфері праці.

Тема 12. Моніторинг соціально-трудової сфери як інструмент регулювання й удосконалення соціально трудових відносин.

Тема 13. Міжнародна організація праці та її вплив на розвиток соціально-трудових відносин.

З метою закріплення матеріалу з теми винесені питання для семінарського заняття і самостійного вивчення матеріалу. Для полегшення виконання завдань кожна тема починається коротким резюме і надається перелік рекомендованих джерел інформації. На відміну від існуючого лекційного курсу, для більш поглибленого засвоєння студентами, завдання побудовані наступним чином:

- *перший вид завдань* «Основні терміни і поняття» має на меті дати можливість перевірити розуміння і знання основних термінів і принципів, якими оперує наука;
- *другий вид завдань* – «Тестування»: вибір правильних відповідей на питання з декількох запропонованих варіантів;
- *третій вид завдань* – «Правильно/неправильно» – дає змогу оцінити правильність запропонованих тверджень;
- *четвертий вид завдань* – «Структурно-логічні схеми» – потребує знань і логічного мислення для заповнення порожніх місць схеми, позначених питаннями відповідно до змісту;
- *п'ятий вид завдань* – «Розрахункові завдання» дає змогу отримати практичні навички.

Таким чином, навчальний посібник орієнтує студента на самостійну перевірку засвоєного навчального матеріалу, полегшує наступне спілкування з викладачем, націлюючи на відповіді з конкретних запитань.

У посібнику викладено теоретичні основи та практичні методи дослідження соціально-економічних та виробничих відносин на рівні підприємств, організацій. Значну увагу приділено вивченню питань формування та функціонування соціально-трудових відносин на основі соціального партнерства, регулювання попиту і пропозиції робочої сили на ринку праці; проблемам інтеграції соціально-трудових відносин України в систему відносин, визнану Міжнародною організацією праці.

Даний посібник характеризується диференційованим підходом до викладення навчального матеріалу. Так, у кожному завданні зустрічаються запитання різних рівнів складності, враховано ступінь обізнаності читача з матеріалом. В міру засвоєння навчального курсу рекомендується повторення вивченого матеріалу у формах відповідей на більш складні запитання, розраховані на передекзаменаційну підготовку студентів.

Посібник розрахований на студентів усіх економічних спеціальностей денної та заочно-дистанційної форм навчання вищих навчальних закладів, викладачів, аспірантів та фахівців, які займаються питаннями економіки, організації та нормування праці, управління персоналом.